

АНОТАЦІЯ

Заклінська Ю. М. Видавнича діяльність наукових бібліотек України в електронному комунікаційному просторі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктор філософії зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. – Міністерство культури та інформаційної політики України, Харківська державна академія культури, Харків, 2021.

Дисертаційна праця є комплексним дослідженням особливостей видавничої діяльності наукових бібліотек України в сучасному електронному комунікаційному просторі. Визначено стратегічні напрями підвищення її ефективності та запропоновано інноваційну модель подальшого розвитку в умовах технологічної (цифрової) та аналітико-когнітивної (змістової) конвергенції бібліотечної сфери України.

Сформовано системне уявлення про видавничу діяльність наукових бібліотек України як самостійний соціокомунікаційний науково-практичний напрям професійної діяльності, спрямований на повне й оперативне задоволення інформаційних потреб і запитів користувачів-науковців ексклюзивною інтелектуальною продукцією бібліотечного виробництва, представленою в друкованому й електронному форматах. Аргументовано об'єктивну необхідність офіційного визнання статусу наукових бібліотек України як самодостатніх і самобутніх бібліотек-видавців, які впродовж багатьох століть професійно забезпечують незаповнену нішу вітчизняної системи видання, додаючи до національного й світового інформаційно-видавничого простору оригінальну, систематизовану, верифіковану, оптимально синхронізовану до потреб розвитку вітчизняної науки, персоніфіковану безплатну й широко доступну за допомогою сучасних ІКТ великому загалу власних і віддалених користувачів свою інтелектуальну видавничу продукцію.

Бібліотеку розглянуто як симбіоз генеративної, термінальної і транзитної документно-комунікаційних систем, який створює, виробляє, опрацьовує, зберігає, розповсюджує й надає вільний доступ власним і віддаленим користувачам до ексклюзивної продукції власного виробництва, професійно забезпечуючи увесь повний «життєвий цикл» друкованих та електронних документів.

З'ясовано сутнісні характеристики видавничої діяльності наукових бібліотек України як складової системи наукових комунікацій, що передбачає низку трансформаційних та інноваційних електронно-комунікаційних перетворень, урізноманітнення каналів і форм ефективної об'єкт-суб'єктної та суб'єкт-суб'єктної системної комунікаційної взаємодії «автор-бібліотека-видавництво-бібліотека-читач» в умовах розвитку мережевого середовища. Доведено, що видавнича діяльність наукових бібліотек України є свідченням зростання їх ролі як базових соціально-комунікаційних інституцій у формуванні відкритого суспільства знань, оскільки створити і видати – означає опублікувати й оприлюднити, одночасно надати широкому загалу науковців-користувачів відкритий доступ до бібліотечної продукції в реальному часі, зробити її публічно доступною, відкритою для подальшого продукування і розповсюдження нових наукових ідей, напрямів, напрацювань, творів.

На основі здійснення компаративного аналізу веб-сайтів майже 200 наукових бібліотек України і світу виявлено спільне і відмінне у вітчизняному і зарубіжному досвіді видавничої діяльності. Доведено, що видавнича діяльність притаманна бібліотекам генетично. Її витоки сягають давнини, пов'язані з появою перших бібліотек. Її можна вважати прадавничою діяльністю, основними напрямками якої було написання, переклад, переписування книг та обмін ними. Основними видами документів власної генерації були літописи, хронографи, повісті, описи тощо. Тобто бібліотекарі були водночас і авторами, і видавцями, і розповсюджувачами власної продукції. Ці напрями видавничої роботи бібліотек були найбільш

поширеними аж до значного розповсюдження книгодрукування у XVIII ст., що суттєво розширило можливості бібліотечного видавництва.

Виявлено, що до кінця XX – початку XXI ст. найсуттєвішою виданою бібліотеками продукцією можна вважати: друківані каталоги, бібліографічні покажчики, інформаційні бюлетені, списки рекомендованої літератури певної тематики, путівники, календарі знаменних і пам'ятних дат, дайджести, реферати. Згодом набувають поширення монографічні видання, присвячені значним пам'яткам історії та культури, видатним ученим, історії власної бібліотеки, своєму краю, журнали, збірники наукових праць, науково-методичні матеріали тощо.

Підкреслено, що розширення функцій наукових бібліотек, підвищення рівня запитів користувачів стимулювали НБ України та світу до професійно осмисленого переходу від друкованої до цифрової (віртуально-медійної) парадигми розвитку видавничої діяльності в електронному комунікаційному просторі.

З'ясовано, що в друкованому й електронному документному потоці вітчизняних і зарубіжних наукових бібліотек є багато спільного. У його структурі можна виділити три групи публікацій: перша покликана забезпечити професійні потреби бібліотечних фахівців у науково-практичних і науково-методичних виданнях; друга має задовольнити відносно широкий попит на інформаційно-аналітичну продукцію; третя – випуск науково-довідкових та науково-дослідницьких видань. Акцентовано на тому, що сучасні НБ України і світу значно розширюють змістовий і типо-видовий склад своєї продукції. Окрім «класичних» жанрів розвиваються «альтернативні» моделі публікацій у цифровому середовищі, до яких належать: БД, цифрові бібліотеки, репозитарії, веб-сайти, блоги, підкасти, списки розсилки й інші електронні ресурси. Однак у вітчизняному контексті означені тенденції розвиваються повільніше, ніж у зарубіжному бібліотечному середовищі. Виявлено значні переваги зарубіжного бібліотечного видання щодо його інституалізації: наявність Національних

програм підтримки читання і документовидання; спеціальних видавництв з видання та розповсюдження бібліотечної продукції; центрів та інших професійних об'єднань бібліотек-видавців, що сприяють налагодженню партнерських відносин, координації і кооперації у видавничій діяльності бібліотек тощо.

Окреслено стратегічні напрями інноваційного розвитку видавничої діяльності наукових бібліотек України в сучасних електронних комунікаційних реаліях, серед яких: інституціалізація бібліотечного документовидання як різновиду науково-практичної діяльності бібліотек і нового наукового напрямку; формування рівневої динамічної організаційно-функціональної структури видавничої діяльності бібліотек України різних типів і видів, у якій виділено три рівні: національний, регіональний і локальний; напрями інтеграції національної системи у світовий електронний комунікаційний простір; розгортання та наскрізне застосування цифрових і мережових технологій на всіх базових етапах бібліотечного документогенезу, документовиробництва, документорозповсюдження, документозберігання і документовикористання; розширення асортименту та підвищення якості видавничої продукції наукових бібліотек України з дотриманням вимог авторського права, інтелектуальної власності, вітчизняних і світових стандартів; диверсифікація й інтеграція освітніх напрямів, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки фахівців для бібліотечного документовидання в межах спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Запропоновано інноваційну модель видавничої діяльності НБ України, яка будується на таких основних принципових засадах: паралельне існування традиційних (нонелектронних) та електронних форматів видавничої продукції; динамічне зростання обсягів цифрового документопотоку бібліотечного походження; залучення до бібліотечного документовидання мережових інформаційних ресурсів; розгортання ініціатив НБ щодо впровадження альтернативних форм публікацій; активне застосування у

видавничій діяльності НБ відкритих форматів; розширення репертуару та підвищення якості видавничої продукції НБ відповідно до національних і світових стандартів; досягнення балансу між науковою публікаційною надмірністю та отриманням нових наукових знань у згорнутому вигляді; орієнтації на широкий доступ до бібліотечної продукції власних і віддалених користувачів; формування інтегрованого (корпоративного) науково-видавничого ресурсу бібліотек, архівів, музеїв, видавництв, інших документно-комунікаційних систем; створення єдиного порталу видавничої продукції бібліотечної генерації; інтеграція найцінніших видавничих зразків НБ України у європейський та світовий інформаційно-комунікаційний простір; широке впровадження у видавничу діяльність наукових бібліотек нових інформаційно-комунікаційних технологій; удосконалення системи підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів нової генерації, здатних ефективно реалізувати на практиці міждисциплінарні професійні знання в галузі бібліотечної, видавничої та ІКТ-справи; фінансова державна та громадська (донорська) підтримка нововведень у видавничій діяльності НБ України в умовах сучасного комерційного книжкового ринку та ін.

Ключові слова: бібліотека, наукова бібліотека, наукова комунікація, інноваційна діяльність, видавнича діяльність, видавнича продукція, друкований документ, електронний документ, інформаційні технології, цифрові інструменти видавничої діяльності.

ABSTRACT

Zaklinska Yu. M. Publishing Activity of Scientific Libraries of Ukraine in Electronic Communication Space. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the PhD Degree in the specialty 029 Information, Library and Archival Affairs. – Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, 2021.

The thesis is a comprehensive study of the peculiarities of publishing activity of scientific libraries of Ukraine in the modern electronic communication space. The strategic directions of increasing its efficiency are determined and the innovative model of further development in the conditions of technological (digital) and analytical-cognitive (semantic) convergence of the library sphere of Ukraine is offered.

A systematic idea of the publishing activity of scientific libraries of Ukraine as an independent socio-communicative scientific-practical direction of professional activity, aimed at full and prompt satisfaction of information needs and requests of users-scientists with exclusive intellectual products of library production, presented in printed and electronic formats. The objective necessity of official recognition of the status of scientific libraries of Ukraine as self-sufficient and original publishing libraries, which for many centuries professionally provide an unfilled niche of the domestic publishing system, adding to the national and world information and publishing space original, systematized, verified, optimized development of domestic science, personalized free and widely available with the help of modern information and communication technologies to a large number of own and remote users of their intellectual publishing products.

The library is considered as a symbiosis of generative, terminal and transit document-communication systems, which creates, produces, processes, stores, distributes and provides free access to its own and remote users to exclusive products of its production, professionally providing the full «life cycle» of printed and electronic documents.

The essential characteristics of publishing activities of scientific libraries of Ukraine as a component of the system of scientific communications, which provides some transformational and innovative electronic communication transformations, diversification of channels and forms of effective object-subject and subject-subject system communication interaction «Author-library-publishing-library-reader» in the conditions of network environment development. It is proved that the publishing activity of scientific libraries of Ukraine is evidence of the

growth of their role as basic social and communication institutions in the formation of an open knowledge society, because to create and publish means to publish and make public, at the same time to give open access to library products, to make it publicly available, open for further production and dissemination of new scientific ideas, directions, developments, works.

Based on the comparative analysis of the websites of almost 200 scientific libraries of Ukraine and the world, common and different features in the domestic and foreign experience of publishing activity were revealed. It has been proved that publishing is inherent in libraries genetically. Its origins date back to the first libraries. It can be considered a governmental activity, the main areas of which were writing, translating, rewriting books and exchanging them. The main types of documents of their generation were chronicles, chronographs, stories, descriptions and more. That is, librarians were at the same time authors, publishers, and distributors of their products. These areas of library publishing were the most common until the significant spread of book printing in the XVIII century, which significantly expanded the possibilities of library publishing.

It was found that by the end of the XX – beginning of the XXI century. The most important products published by libraries can be considered: printed catalogues, bibliographic indexes, newsletters, lists of recommended reading on certain topics, guides, calendars of significant and memorable dates, digests, and abstracts. Later, monographs devoted to significant historical and cultural monuments, outstanding scientists, the history of their library, their region, magazines, collections of scientific works, scientific and methodological materials, etc. became widespread.

It was emphasized that the expansion of the functions of scientific libraries, increasing the level of user requests stimulated the National Library of Ukraine and the world to a professionally meaningful transition from print to digital (virtual-media) paradigm of publishing in electronic communications.

It was found that the printed and electronic document flow of domestic and foreign scientific libraries have much in common. In its structure, there are three

groups of publications: the first is designed to meet the professional needs of librarians in scientific and practical and scientific and methodological publications; the second must meet the relatively broad demand for information and analytical products; the third is the issue of scientific reference and research publications. It is emphasized that the modern National Library of Ukraine and the world significantly expand the content and type-type composition of their products. In addition to «classic» genres, «alternative» models of publications in the digital environment are being developed, which include: databases, digital libraries, repositories, websites, blogs, podcasts, mailing lists and other electronic resources. However, in the domestic context, these trends are developing more slowly than in the foreign library environment. Significant advantages of the foreign library edition concerning its institutionalization are revealed: the existence of National programs of support of reading and document publishing; special publishing houses for publishing and distribution of library products; centres and other professional associations of publishing libraries, which promote the establishment of partnerships, coordination and cooperation in the publishing activities of libraries, etc.

The strategic directions of innovative development of publishing activity of scientific libraries of Ukraine in modern electronic communication realities are outlined, among which: institutionalization of library document publishing as a kind of scientific and practical activity of libraries and a new scientific direction; formation of a level dynamic organizational and functional structure of publishing activity of libraries of Ukraine of different types and kinds, in which three levels are allocated: national, regional and local; directions of integration of the national system into the world electronic communication space; deployment and end-to-end application of digital and network technologies at all basic stages of library document genesis, document production, document distribution, document storage and document use; expanding the range and improving the quality of publishing products of scientific libraries of Ukraine in compliance with the requirements of copyright, intellectual property, domestic and international standards;

diversification and integration of educational directions, educational-professional and educational-scientific programs of training of specialists for library document publishing within the specialty 029 «Information, library and archival business».

An innovative model of publishing activity of the National Library of Ukraine is proposed, which is based on the following basic principles: parallel existence of traditional (non-electronic) and electronic formats of publishing products; dynamic growth of digital document flow of library origin; involvement of network information resources in library document publishing; deployment of National Library initiatives on introduction of alternative forms of publications; active use of open formats in the publishing activity of the National Library; expanding the repertoire and improving the quality of publishing products of the National Bank in accordance with national and international standards; achieving a balance between scientific publishing redundancy and obtaining new scientific knowledge in a condensed form; focus on wide access to library products of own and remote users; formation of an integrated (corporate) scientific and publishing resource of libraries, archives, museums, publishing houses, other document and communication systems; creation of a single portal of library generation publishing products; integration of the most valuable publishing samples of the National Library of Ukraine into the European and world information and communication space; wide introduction of new information and communication technologies into the publishing activity of scientific libraries; improving the system of training and retraining of library staff of the new generation, able to effectively implement in practice interdisciplinary professional knowledge in the field of library, publishing and information and communication technologies; financial state and public (donor) support of innovations in the publishing activity of the National Library of Ukraine in the conditions of the modern commercial book market, etc.

Keywords: library, scientific library, scientific communication, innovative activity, publishing activity, publishing production, a printed document, electronic document, information technologies, digital tools of publishing activity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Заклінська Ю. Видавнича діяльність наукових бібліотек України: огляд літератури // Вісн. Кн. палати. 2017. № 8. С. 18–21.
2. Заклінська Ю. М. Видавнича діяльність наукових бібліотек Харківщини // Вісн. Харків. держ. акад. культури. Серія: Соціальні комунікації: зб. наук. пр. / М-во культури, молоді та спорту України, Харків. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. Харків : ХДАК, 2019. Вип. 56. С. 147-155.
3. Zaklinska Yulia. Publishing activity of scientific libraries of Ukraine in the electronic media communication space // Media4u Magazine – Journal / Department of Economic Teaching Methodology, Faculty of Finance and Accounting and other : Sborník recenzovaných příspěvků mezinárodní vědecké konference. Praha, 2020. P. 147-152. <http://www.media4u.cz/mav/9788087570517.pdf>

Опубліковані праці апробаційного характеру

4. Заклінська Ю. М. Видавнича діяльність наукових бібліотек України в єдиному комунікаційному просторі // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 20–21 квіт. 2017 р. / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2017. С. 243–245.
5. Заклінська Ю. М. Видавнича діяльність Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (23–24 листоп. 2017 р.) / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2017. С. 182–185.

6. Заклінська Ю. М. Видання наукових бібліотек Чернігівщини // Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка: від витоків до сьогодення : зб. матеріалів наук.-практ. конф. м. Чернігів, 28 верес. 2017 р. / Департамент культури і туризму, національностей та релігій Черніг. облдержадмін., КЗ «Черніг. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка», Громад. орг. «Черніг. обл. від-ня Укр. бібл. асоц.»; упоряд. А. М. Мальована. Чернігів : ЧОУНБ ім. В. Г. Короленка, 2017. С. 188-192.
7. Заклінська Ю. М. Видання університетських бібліотек в електронному середовищі // Короленківські читання – 2017. Бібліотеки, архіви, музеї: динамічний розвиток і пошук нових форматів : у 2 ч. : матеріали ХХ Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовт. 2017 р. / М-во культури України, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харків. держ. акад. культури, Харків. обл. від-ня (філія) ВГО «Укр. бібл. асоц.». Харків, 2018. Ч. 1. С. 97–101.
8. Заклінська Ю. М. Видання наукових бібліотек України // Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті : III всеукраїнська студентська науково-практична конференція, м. Київ, 29 верес. 2017 р. [Електронне видання]. Київ, 2018. С. 39-42.
9. Заклінська Ю. М. Бібліотека як генеративна документно-комунікаційна система // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 26–27 квіт. 2018 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2018. С. 245–246.
10. Заклінська Ю. Особливості видавничої діяльності наукових бібліотек України // Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : до 50-річчя заснування Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв і початку підгот. в ньому фахівців бібл.-

інформ. галузі : матеріали Міжнар. наук. конф. (15 трав. 2018 р.)
/ М-во освіти і науки України [та ін.]. Київ, 2018. С. 156–157.

11. Заклінська Ю. М. Вітчизняний і світовий досвід видавничої діяльності наукових бібліотек: компаративний підхід // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 листоп. 2020 р.) / М-во культури та інформ. політики України, М-во освіти і науки України, Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України. Харків, 2020. С. 182–185.